

ЗВІД СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА ПРАКТИКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У п'яти книгах

Книга 5

**Рішення Верховного Суду України,
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
та Кримінального касаційного суду Верховного Суду**

За загальною редакцією
доктора юридичних наук *А. В. Столітнього*
та кандидата юридичних наук *С. В. Шмалені*

Харків
«Право»
2020

У к л а д а ч і:

А. О. Смирнов – заступник Керівника Офісу Президента України;

А. В. Столітній – доктор юридичних наук, професор, керівник експертної групи з питань реформування правоохоронних органів Директорату з питань юстиції та правоохоронних органів Офісу Президента України;

А. С. Курись – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, державний радник юстиції України 3 класу;

С. В. Шмаленя – кандидат юридичних наук, начальник організаційно-методичного відділу управління нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України, старший радник юстиції;

М. І. Снігар – викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Інституту підвищення кваліфікації прокурорів Національної академії прокуратури України, молодший радник юстиції

Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України :
3-42 у 5 кн. – Харків : Право, 2018.

ISBN 978-966-937-516-2

Кн. 5 : Рішення Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Кримінального касаційного суду Верховного Суду [уклад.: А. О. Смирнов, А. С. Курись, А. В. Столітній та ін.] ; за заг. ред. А. В. Столітнього та С. В. Шмалені. – 2020. – 904 с.

ISBN 978-966-937-967-2

Книга 5 завершує п'ятитомне видання «Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України». У ній систематизовано рішення вищих судових інстанцій України: Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Кримінального касаційного суду Верховного Суду з метою забезпечення правильного та однакового розуміння законодавства у сфері кримінального процесу.

Рекомендоване для суддів, прокурорів, слідчих, працівників інших правоохоронних органів, адвокатів, науковців, викладачів, аспірантів, магістрів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю.

УДК 343.15+342.565.2(477)

© Смирнов А. О., Курись А. С.,
Столітній А. В. та ін., укладання,
2020

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2020

ISBN 978-966-937-967-2 (кн. 5)

ISBN 978-966-937-516-2

ПЕРЕДМОВА

Загальновідомо, що запорукою кваліфікованого здійснення досудового розслідування та представницьких повноважень у кримінальному провадженні, серед інших чинників, є досконале володіння положеннями національного законодавства та відповідних міжнародних договорів, а також відслідковування на постійній основі змін і доповнень до нормативно-правових актів.

У свою чергу, нормативна обізнаність невід’ємно пов’язана з потребою вивчення судової практики застосування норм права.

Реалізація вказаної мети дещо ускладнена поступовим процесом приведення у відповідність до європейських правових стандартів вітчизняної законодавчої бази, а також окремих процесуальних питань здійснення кримінального судочинства.

З огляду на викладене актуальним питанням є необхідність розроблення та запровадження в практичну діяльність фахової юридичної літератури, спеціалізованих посібників та інших видань.

Не залишаючись осторонь, колективом авторів розроблено видання – Звід судових рішень та практики у кримінальному процесі України (далі – Звід), оскільки він є інноваційним, ураховуючи відсутність аналогічного збірника у сучасній фаховій літературі.

Даний систематизований науково-інформативний продукт є результатом комплексного моніторингу рішень національних судових органів у галузі кримінального судочинства, а тому розраховане на широку фахову аудиторію.

Видання містить у собі оприлюднені у період з 1972 року по 2018 рік постанови Пленумів Верховного Суду України, чинні на теперішній час, а також прийняті за часів діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, прийняті ними рішення у порядку перегляду, які на нашу думку, мають найбільш важливе значення для судової практики, інформаційні листи, узагальнення, аналізи та роз’яснення з питань застосування судами кримінального процесуального законодавства, висновки і рішення Конституційного Суду України щодо відповідності окремих положень законів України Основному Закону України.

Більшість положень, зазначених у документах такого характеру, та які ухвалені до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), можуть бути застосовані на практиці і у теперішній

час, оскільки мають основоположний характер, окремі можуть бути використані у частині, що не суперечить чинному кримінальному процесуальному закону, проте наведені в них положення дозволять прослідити тенденцію внесених змін до законодавства з метою кращого їх розуміння.

Таким чином, дане видання є комплексним та системним узагальненням практики Конституційного Суду України та судів вищих інстанцій загальної юрисдикції.

Дане видання складається з п'яти окремих книг: 1 – «Рішення та висновки Конституційного Суду України»; 2 – «Постанови Пленумів Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»; 3 – «Аналізи, узагальнення, листи Верховного Суду України»; 4 – «Аналізи, узагальнення, листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховного Суду»; 5 – «Рішення Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Кримінального касаційного суду Верховного Суду».

Видання наповнено документами у розрізі судових юрисдикцій та інстанцій з додержанням хронологічного порядку. З метою отримання бажаного результату, пов'язаного з пошуком конкретних документів, у Зводі зазначено ключові слова та статті КПК України, що також покликано сприяти досягненню зручності його практичного використання.

Без сумніву стверджуємо, що Звід стане незамінним «помічником» у професійній діяльності суддів, прокурорів, слідчих, працівників інших правоохоронних органів, адвокатів, науковців, викладачів, аспірантів, магістрів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю.

І. РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 14 квітня 2014 року
у справі № 5-7кс14

Верховний Суд України у складі: головуєчого Канигіної Г. В., суддів: Балюка М. І., Барбари В. П., Вус С. М., Глоса Л. Ф., Гошовської Т. В., Григор'євої Л. І., Грицива М. І., Гуля В. С., Гуменюка В. І., Гусака М. Б., Жайворонок Т. Є., Заголдного В. В., Кліменко М. Р., Ковтюк Є. І., Колесника П. І., Короткевича М. Є., Коротких О. А., Косарева В. І., Кривенди О. В., Кривенка В. В., Кузьменко О. Т., Лященко Н. П., Охрімчук Л. І., Панталієнка П. В., Патрюка М. В., Пивовара В. Ф., Потильчака О. І., Пошви Б. М., Прокопенка О. Б., Редьки А. І., Романюка Я. М., Сеніна Ю. Л., Сімоненко В. М., Скотаря А. М., Таран Т. С., Терлецького О. О., Тітова Ю. Г., Фесенка Л. І., Шицького І. Б., Школярова В. Ф., Яреми А. Г., за участю: начальника відділу участі прокурорів у перегляді судових рішень Верховним Судом України Головного управління участі прокурорів у кримінальному провадженні в суді Генеральної прокуратури України Підвербної Г. Я., заявниці ОСОБА_2, захисників: ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_5,

розглянувши кримінальну справу щодо ОСОБА_2 за заявою самої ОСОБА_2 про перегляд судових рішень з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом,

установив:

Печерський районний суд м. Києва вироком від 11 жовтня 2011 року засудив ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженку м. Дніпропетровська, мешканку АДРЕСА_1, громадянку України, таку, що не має судимості, за частиною третьою статті 365 Кримінального кодексу України (далі – КК) до позбавлення волі на строк сім років з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на строк три роки.

Постановлено стягнути з ОСОБА_2 на користь: публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» (далі – НАК «Нафтогаз України») 1 516 365 234 гривні 94 копійки на відшкодування матеріальної шкоди; держави 2 538 гривень, 4 512 гривень та 3 384 гривні судових витрат за проведення експертиз.

<...>

Апеляційний суд м. Києва ухвалою від 23 грудня 2011 року вирок місцевого суду залишив без зміни.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах від 29 серпня 2012 року зазначені рішення судів нижчих інстанцій щодо ОСОБА_2 залишив без зміни.

Рішенням Європейського суду з прав людини (далі – Суд) у справі «Тимошенко проти України» від 30 квітня 2013 року, яке набуло статусу остаточного 30 липня 2013 року, констатовано, що були порушені положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція):

пункт 1 статті 5 Конвенції – постанова від 5 серпня 2011 року про зміну ОСОБА_2 запобіжного заходу з підписки про невиїзд на взяття під варту не містила строку такого тримання та належних підстав для цього. Відповідно до висунутих щодо неї причин взяття під варту Суд не побачив жодного ризику ухилення заявниці від правосуддя. Головною підставою для взяття заявниці під варту були її ймовірне перешкодження встановленню істини у справі та зневажлива поведінка. Ці підстави не включені в список підстав, які могли би виправдати позбавлення свободи за підпунктом «с» пункту 1 статті 5 Конвенції. З огляду на те, що підстави, а отже, мета попереднього ув'язнення ОСОБА_2 залишалися незмінними до самого її засудження, Суд дійшов висновку, що позбавлення її свободи впродовж всього цього строку було свавільним та незаконним;

пункт 4 статті 5 Конвенції – ОСОБА_2 не було забезпечено належний судовий перегляд законності тримання її під вартою, а розгляд клопотань щодо зміни їй запобіжного заходу зводився до тверджень, що постанова від 5 серпня 2011 року не підлягає оскарженню, доводи ж на користь звільнення були неодноразово відхилені без належного обґрунтування;

пункт 5 статті 5 Конвенції – ОСОБА_2 не мала права на відшкодування шкоди за незаконне тримання під вартою, оскільки законодавством України не передбачається процедури звернення до національного суду з вимогою відшкодування шкоди за позбавлення свободи, яке було визнане судом таким, що порушує той чи інший пункт статті 5 Конвенції;

стаття 18 у поєднанні зі статтею 5 Конвенції – позбавлення заявниці свободи, що дозволяється підпунктом «с» пункту 1 статті 5 Конвенції, було застосовано не з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, а з інших причин. Справжньою метою обрання цього заходу було покарання заявниці за неповагу до суду, яку, як стверджувалось, вона демонструвала своєю поведінкою впродовж провадження.

У заяві про перегляд справи Верховним Судом України ОСОБА_2, посилаючись на рішення Суду, просить скасувати вирок Печерського районного суду м. Києва від 11 жовтня 2011 року і постановити рішення про закриття кримінальної справи на підставі пункту 2 частини першої статті 6 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року (далі – КПК 1960 року).

Своє прохання мотивує тим, що Суд, встановивши порушення пунктів 1, 4 та 5 статті 5, статті 18 у поєднанні зі статтею 5 Конвенції, визнав тримання її під вартою протягом всього періоду провадження у справі свавільним та незаконним. Зазначає, що Суд встановив порушення положень Конвенції не лише під час вирішення судом питання про обрання заявниці запобіжного заходу у виді взяття під варту, а також дав об'єктивну правову оцінку діям та рішенням держави в особі прокуратури та суду в цілому, які ними вживались та приймалися протягом усього судового розгляду.

На її думку, саме визнання Судом того факту, що суддя Печерського районного суду м. Києва систематично діяв незаконно та свавільно, свідчить про те, що останній був упередженим, а тому постановив щодо неї незаконний та необ'єктивний вирок.

Крім того, проаналізувавши зібрані у справі докази, ОСОБА_2 наполягає на тому, що судом у її діях не встановлено жодного елементу складу злочину, передбаченого статтею 365 КК. Вона вказує, що підписані нею Директиви не підлягали затвердженню Кабінетом Міністрів України. Підписуючи документ під назвою «Директиви делегації НАК «Нафтогаз України» на переговори з ВАТ «Газпром» щодо укладання контракту купівлі-продажу природного газу в 2009–2019 роках та контракту про обсяги та умови транзиту природного газу через територію України на період з 2009 по 2019 рік» від 19 січня 2009 року, вона не вчинила жодної із дій, яка утворювала б об'єктивну сторону зазначеного вище складу злочину.

Верховний Суд України заслухав суддю-доповідача, пояснення ОСОБА_2, яка змінила вимоги своєї заяви та просила скасувати судові рішення, а справу закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 6 КПК 1960 року за відсутністю події злочину, захисників ОСОБА_3, ОСОБА_4 і ОСОБА_5, які підтримали вимоги підзахисної, прокурора, яка вважала, що вимоги заявниці слід задовольнити, дослідив обставини справи та матеріали, додані до заяви, обговорив доводи заяви й дійшов висновку про таке.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 400¹² КПК 1960 року судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті Верховним Судом України з підстави встановлення міжнародною судовою

установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції (стаття 1 Конвенції).

Згідно з положеннями статті 5 Конвенції нікого не може бути позбавлено свободи, крім установлених цією статтею Конвенції випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема: законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

У статті 18 Конвенції зазначено, що обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

За змістом статті 46 Конвенції держава Україна зобов'язана виконувати остаточні рішення Суду в будь-якій справі, у якій вона є стороною.

Відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Суду проти України, регулює Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

На підставі глави 3 цього Закону констатоване Судом порушення Конвенції може бути виконано шляхом виплати грошової компенсації, вжиття індивідуальних та/або загальних заходів. Відповідно до статті 10 зазначеного Закону додатковими заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції; б) інші заходи, передбачені у Рішенні.

Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Заявниця ОСОБА_2 просить переглянути її справу саме з підстав встановлення Європейським судом з прав людини порушень Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи щодо неї судом. Виходячи із встановлених порушень, вона вважає, що її справу розглянуто не безстороннім судом.

Визнання Судом порушення Україною пункту 1 статті 5 Конвенції, статті 18 у поєднанні зі статтею 5 Конвенції свідчить про те, що сумніви заявниці щодо упередженості Печерського районного суду м. Києва можна вважати об'єктивно виправданими. Отже, є обґрунтовані підстави

вважати, що суд, який постановив вирок у справі, не був безстороннім за об'єктивним критерієм.

Із матеріалів справи видно, що 5 серпня 2011 року суддя Печерського районного суду м. Києва виніс постанову про взяття ОСОБА_2 під варту на підставі статті 148 КПК 1960 року. Під час подальшого судового провадження заявниця та її захисник неодноразово подавали клопотання про зміну їй запобіжного заходу, але суддя відхилив усі клопотання про звільнення заявниці, посилаючись на обґрунтування, наведене в зазначеній постанові. 11 жовтня 2011 року той самий суддя Печерського районного суду м. Києва постановив обвинувальний вирок щодо ОСОБА_2

Верховний Суд України вважає, що постановлені у кримінальній справі щодо ОСОБА_2 рішення про взяття її під варту знаходяться в органічному зв'язку з остаточним рішенням – обвинувальним вирокком. Тому виявлені Судом порушення кримінального процесуального закону, допущені Печерським районним судом м. Києва під час вирішення питань взяття під варту, істотно вплинули на остаточне рішення. Відновлення порушених прав ОСОБА_2 можливе лише шляхом скасування судових рішень щодо неї.

ОСОБА_2 визнано винуватою у перевищенні влади та службових повноважень, яке спричинило тяжкі наслідки (частина третя статті 365 КК).

Зміст вжитого в диспозиції частини першої статті 365 КК формулювання «перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень» дає підстави визнати, що ця службова особа або інша службова особа чи певний орган по суті має права чи наділена повноваженнями вчиняти певні дії, але лише за наявності підстав і в порядку, визначених законом або підзаконним актом.

Повноваження, так само як і права, обов'язки, компетенція та функції службової особи, є складовими елементами її службового становища і визначають її правовий статус.

Перевищити певні повноваження особа може лише за умови, що такими повноваженнями вона фактично наділена, оскільки перевищення службовою особою, у тому числі й владних повноважень – це, насамперед, вчинення нею дій, які в кількісному розмірі, обсязі, ступені чи межах перевищують ті, які особа має право (повноваження) вчинювати.

Визнаючи ОСОБА_2 винуватою у злочині, передбаченому частиною третьою статті 365 КК, суд першої інстанції виходив із того, що вона як Прем'єр-міністр України одноособово затвердила Директиви для НАК «Нафтогаз України» на ведення переговорів, укладення контрактів купівлі-продажу газу з ВАТ «Газпром», а також щодо умов таких контрактів, тоді як такі Директиви, на думку судів першої та апеляційної інстанцій (з

якими погодився касаційний суд), мали бути затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України. Тобто ОСОБА_2 учинила дії, які могли бути вчинені лише колегіально.

Проте, відповідно до Закону №279-VI, у редакції, чинній станом на січень 2009 року, Кабінет Міністрів України не наділений повноваженнями затверджувати директиви суб'єктам господарської діяльності на ведення переговорів та укладення контрактів із суб'єктами господарської діяльності інших держав.

Згідно з абзацом 2 пункту 4 частини першої статті 20 Закону №279-VI до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері зовнішньої політики відносились забезпечення вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України відповідно до Закону України від 29 червня 2004 року №1906-IV «Про міжнародні договори України». Відповідно до статті 2 цього Закону міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Договори купівлі-продажу газу між НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Газпром» не є міжнародними договорами України, вони є зовнішньоекономічними договорами, що укладаються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, для підписання яких не потрібен дозвіл будь-якого органу державної влади, управління або вищестоящої організації, за винятком випадків, передбачених законами України (частина третя статті 6 Закону України від 16 квітня 1991 року №959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність», у редакції, чинній станом на січень 2009 року).

Згідно зі Статутом НАК «Нафтогаз України», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 1998 року №747, у редакції, чинній станом на січень 2009 року, у своїй діяльності ця Компанія керується Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України і Міністерства палива та енергетики України та Статутом, діє за принципом повної господарської самостійності і самоокупності.

Повноваження з управління корпоративними правами держави щодо НАК «Нафтогаз України» постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2005 року №1205 передані Міністерству палива та енергетики України.

Відповідно до Закону №279-VI та пункту 2 параграфу 9 Регламенту Кабінету Міністрів України, у редакції, чинній станом на січень 2009 року, Прем'єр-міністр з метою координації діяльності членів Кабінету Міністрів України був наділений правом давати доручення (директиви) членам Ка-